

TAR 325 OSMANLI TARİH SEMİNERİ, FINAL, 02.01.2020

S.1) Osmanlı çini sanatında “Sır Altı” tekniği hakkında bilgi veriniz?

S.2) Osmanlı boyahaneleri hakkında bilgi veriniz?

S.3) Servet-i Fünun gazetesinde yer alan bilgilere göre Osmanlı kibrit fabrikasının işlevini yazınız?

C-1)

Türk çini sanatının tarihi ilk Müslüman Türk devletlerinden Karahanlılara kadar dayanmaktadır. Bu da çini sanatının bin yılı aşkın bir geçmişe sahip olduğunu göstermektedir. Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları çiniyi mimari süslemelerde sıkça kullanmış, Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılmasından sonra, çini sanatında Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla yeni bir dönem başlamıştır. İlk Osmanlı dönemi İznik çinileri, Bursa Yeşil Camii ve türbesinde (1421), Bursa Muradiye Camii'nde (1426), Edirne Muradiye Camii (1433) ve Çinili Köşk'te (1472) görülebilmektedir. Bunlar genellikle mozaik veya sırlı boya teknikleri ile üretilmiş çinilerdir. Bu dönem çinilerinde lacivert, mavi, türkuaz, siyah renkleri ağırlıktadır ve daha çok geometrik desenler kullanılmıştır. Bu dönemde, mimaride kullanılan duvar çinilerine kâşi, süs ve mutfak eşyası çinilere ise evâni deniliyordu.

16. yüzyılda İznik'te üretilen çinilerde gerek kalite ve gerekse desen üretiminde büyük gelişmeler olmuş ve Türk çini sanatı en parlak dönemini yaşamıştır. Osmanlı, mozaik gibi teknikleri bırakmış sır altı boya ve sır tekniğini geliştirmiştir. Bunun yanı sıra saray nakkaş hanesinde yeni motifler geliştirilmeye ve üretilmeye başlanmıştır. Kırmızı, yeşil, mavi, lacivert, türkuaz ve kahverenginin kullanımıyla İznik çinilerinde yeni bir devir yaşanmaya başlanmıştır.

Kütahya'da ilk çini örnekleri 14. yüzyılın sonlarında görülmeye başlanırken çinide asıl ilerleme İznik'in çini sanatının zirvesinde olduğu 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra başlar. Özellikle İstanbul'un çini ihtiyacını karşılamak için Kütahya'da çini atölyeleri kurulmuş, Osmanlı'nın gerileme dönemiyle beraber İznik'te çinicilik de aynı hızda gerilemeye başlamıştır. 18. yüzyılda çinicilik sanatının İznik'te tamamen kaybolmasıyla Kütahya bu alanda faaliyet gösteren tek yer olmuştur. Osmanlı'da çiniciliğin en güzel ve son örnekleri Hafız Mehmed Emin Efendi'nin elinden çıkmıştır.

C-2)

Osmanlı arşivlerinde Kökboya ile ilgili en eski belge 1732 yılına, Cehri ile ilgili de 1805 yılına ait belgelerdir. Bu belgelerde Kökboyanın Manisa, Konya, Erzincan ve Konya'da; Cehrinin ise Kayseri, Erzincan, Sivas ve Silifke'de üretiminin yapıldığını tespit etmek mümkündür. Bu boyarmaddelerin İngiltere, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerine, İzmir ve Tarsus limanlarından ihraç edilmiştir. Kayıtlarda kökboya boya maddesinin en fazla Kırkağaç, Soma civarında üretilip satıldığı belirtilir. Yine kayıtlarda Erzincan Kemaliye'deki Cehri bahçelerinden bahsedilmesi bu boya maddelerinin bilinçli bir ziraatın yapıldığını göstergesidir. Diğer ilgi çeken kayıt ise boyahanelerle ilgili olanlardır. Her boyahane sadece bir rengi boyamaktadır. Bu şekilde her renk için uzmanlaşma sağlanmıştır. “Tokat mavi boyahanesi” ve “Kayseri kırmızı boyahanesi” gibi. Dünya üzerinde geçmişten günümüze

yaşayan birçok kültür bitkisel boyacılıkla uğraşmış ve kendi geleneksel boyama yöntemlerini ortaya koymuşlardır. Türklerde de dokumacılık kültürü ile başlayan ve onunla birlikte gelişen doğal boyamacılık Anadolu'ya yapılan göç sonrasında burada, bölgenin zengin bitki örtüsüne sahip olmasının verdiği avantajı da kullanarak köklü bir boyacılık geleneği oluşturmuştur. Uzun yıllar bu köklü gelenek devam etmiş, Türk dokumacısının zevki ve becerisi ile ortaya çıkan Türk Kırmızısı gibi özel bir renk ve onun boyama reçetesi dünyaya mal olmuştur. Bugün bitkisel boyalar kimyasal boyaların günlük yaşantımızda aldıkları yeri giderek artırmalarının bir sonucu olarak eski önemini kaybetmiş görünmektedir. Birçok doğal boyarmadde antibakteriyel özellik göstermesi yine birçoğunun antimikrobiyel özellik göstermeleri nedeni ile günümüzdeki önemi gittikçe artmaktadır. Petrol ve petrol ürünleri türevine bağlı olmayan bu boyarmadde kaynaklarının birçoğu doğadan hiçbir emek harcanmadan kendiliğinden oluşmakta istendiğinde de tarımı yapılabilmektedir. Günümüzde Cehri'nin zayıflamada yardımcı özelliği açıklandıktan sonra boyarmaddenin fiyatı 5 katına çıkmıştır. Tıpta kullanımı dokumalarda ve tekstil sektöründe ne kadar sağlıklı olduğunun da bir kanıtıdır denilebilir. El sanatlarında kullanılmasında ise en önemli etken az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin kırsal alanlarında veya tarım alanlarında iş-gücü yaratmak amacıdır. Bu amaç doğrultusunda günümüzde Türkiye ve dünyanın çeşitli bölgelerinde doğal boyamacılığın yeniden özellikle el sanatları başta olmak üzere birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır. Gerek kamu kuruluşları gerek özel teşebbüs bazı dernekler ve vakıflar kırsal alanda iş gücü yaratmak amacıyla çeşitli projelerle gündeme getirmişlerdir. Bu konuda en önemli ve güdümlü projeleri desteklemek amacıyla Avrupa Birliği'nin kültürel mirasın korunması kapsamındaki çerçeve projeleridir. Doğal boyamacılığın tarihsel boyama reçetelerine sadık kalınarak; tekstil, kâğıt, pigment, tablo, duvar resmi vb. yeniden üretilmesi ayrıca da Restorasyon ve Konservasyon da bu doğal maddelerin kullanımı amaçlanmıştır. Doğal boyamacılık günümüzde Türkiye'de el sanatları alanında yalnızca yün halı ve kilimlerde kullanılmaktadır. Pamuk ve ipekte ise kullanılmamaktadır. Oysa doğal boyarmaddelerle ipek elyafının boyanması oldukça basittir. Doğal boyamacılık günümüzde yazma, baskı ve batık el sanatlarında ne yazık ki kullanılmamaktadır. Her ne kadar bu bağlamda el sanatları ürünlerinin bazen doğal boyalı oldukları iddia edilse de yapılan boyarmadde analizlerinde böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Geçmişte; tezhip, minyatür, hat ve ebruda tamamen doğal boyarmaddelerle boyama yapılmasına karşın günümüzde doğal boyarmaddeler kullanılmamakta ya da kısmen kullanılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında doğal boyarmaddelerin bu el sanatlarında da yeniden kullanılması için çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Doğal boyamacılıkta kullanılan bitkilerin birçoğu bir veya iki yıllık bitkilerdir. Bu nedenle her yıl önemli bir boyarmadde kaynağı heba olmaktadır. Bunların el sanatlarına kazandırılması önemlidir. Eğer el sanatlarının gelişimi sağlanmak isteniyorsa doğal boyamacılığın, el sanatlarının her alanında kullanılması kaçınılmazdır. Dünyada doğal boyamacılığın el sanatlarında kullanılmasına yönelik bir gelişme görülmektedir. Geçmişinde boyacılık anlamında dünyada önemli bir yer edinen ve hatta Türk kırmızısı adı ile de dünyada söz sahibi olan Türkiye'nin el sanatlarının her alanında yeniden doğal boyarmaddelerin kullanılması önemli bir rol oynayacaktır. Doğal boyarmaddelerin günümüzde kumaş boyamacılığında kullanımı için çalışmalar sürdürülmektedir. Doğal boyarmaddelerin özellikle çocuk tekstillerinde kullanımı önemlidir. Bebek bedeninin hassas ve hastalıklara karşı korumasız oluşu onlar için kullanılan malzemelerin de hassas olmasını gerektirir. Son yıllarda doğal olan ürünlere olan talebin artması bu konunun ticari olarak istismarına sebep olmaktadır. Birçok firma sözde doğal boyarmadde kullanarak ürünlerini boyadıklarını ifade etse de ürünlerin renklerine bakıldığında ve analizleri yapıldığında bunların doğal boyarmadde olmadığını görülebilecektir. Ülkemizde bu anlamda yapılan boyaları denetleyen bir kurumun olmayışı bu alanda bir boşluk oluşturmaktadır. Bu denetlemeyi yapacak bir

kurum veya araştırma merkezine acil olarak ihtiyaç duyulmaktadır. Doğal boyamacılığı yaygınlaştırmak için en önemli sorunlardan biri de boyarmadde kaynaklarını korumak ve değerlendirmek olmalı diye düşünüyoruz. Bitkisel boyacılığın sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için boya bitkilerinin tarımının yapılması alınabilecek önlemlerin en önemlilerinden birisidir. Bir ürünün pazarı olduğu sürece üretiminin devam ettirilebileceği bir gerçektir. Bu nedenle doğru bir planlama yapılmalı, üretim, üretici ve kullanıcı arasındaki iletişim sağlanarak başlatılmalıdır.

C-3)

Fabrikanın çalışmaya başlama tarihi ile ilgili bilgi veren bir diğer önemli kaynaksa R.10 Eylül 1314 [M. 22 Eylül 1898] tarihinde Servet-i Fünun Gazetesi'nde yayımlanan röportajdır. Osmanlı Anonim Şirketi'ni kuran ve yaptığı anlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan imtiyaz alarak Küçükçekmece Gölü ile Edirne Demiryolu arasında kibrit fabrikasının inşasını yaptıran Mösyö Taverniye ile gerçekleştirilen bu röportajda fabrikanın R. 2 Mart 1313 [M. 14 Mart 1897] tarihinden beri işliyor olduğu ifade edilir